

Виборча програма
кандидата на посаду академіка-секретаря
Відділення психології та спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук України
Панка Віталія Григоровича

Зміна керівництва Відділенням відбулась у листопаді 2022 р. в самий гострий період російсько-української війни. У той час перед нами постало три завдання: а) зберегти наукові колективи та перелаштувати їхню роботу в умовах війни; б) оновити тематику наукових досліджень відповідно до актуальних потреб суспільства воюючої країни та освітньої галузі; в) підвищити ефективність та осучаснити методологію наукових досліджень в установах відповідно до сучасних світових стандартів.

Разом із запровадженням дистанційної і змішаної форм роботи чільна увага була приділена й очним формам роботи. Особливо це стосувалось загальних зборів Відділення, його бюро та вчених рад установ. Ми виходили з переконання, що відродження якісної наукової дискусії – одна з ключових умов підвищення якості планування, проведення і оцінювання результатів наукових досліджень.

З 2022 р. в установах Відділення відбувається поступове оновлення тематики наукових досліджень. Основна увага приділяється розробці методик і технологій надання першої психологічної допомоги, реабілітації і соціально-психологічної адаптації різних категорій постраждалих; укріплення психологічної стійкості та резильєнтності населення України.

У цьому відношенні необхідно згадати Всеукраїнський круглий стіл, який був організований Інститутом соціальної і політичної психології у квітні 2022 року, і присвячувався аналізу психологічних наслідків воєнних дій (<https://lib.iitta.gov.ua/732075/>).

У 2023 р. в ході підготовки методологічного семінару на тему: «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час» була проведена аналітична робота яка показала проблеми участі установ Відділення у дослідженнях, пов'язаних з різними аспектами психологічної допомоги під час війни (<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738128>).

Помітним кроком у реалізації стратегії оновлення тематики наукових досліджень було створення рішенням Президії НАПН України при Відділенні Наукової ради з проблем психологічної підтримки населення в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення України (постанова Президії НАПН України від 16 березня 2023 р., №1-2/3-48). До складу ради увійшли не тільки представники наукових установ, але й відомі вчені, практики, волонтери, представники громадянського суспільства. Діяльність ради суттєво вплинула на хід, результати і, головне, впровадження результатів досліджень в суспільну і освітянську

практику. На виконання рішення ради було підготовлено і видано інформаційний довідник «Наукова і волонтерська діяльність установ психологічного профілю НАПН України з проблем формування безпечного середовища у закладах освіти та надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги постраждалим в умовах війни (2019–2023 рр.)» (<https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736657>).

Відділення очолило діяльність щодо осучаснення психологічної служби системи освіти України для посилення ефективності її функціонування з метою розв'язання завдань воєнного часу, а також надання соціально-педагогічної та психологічної допомоги всім учасникам освітнього процесу та послуг територіальним громадам. Зокрема, у 2024 р. при Відділенні було створено міжвідомчу робочу групу з підготовки проєкту Концепції реформування психологічної служби в системі освіти України на період до 2030 р.. Робоча група підготувала проєкт Концепції, який було опубліковано у Віснику НАПН України та надіслано до МОН України.

23 квітня 2024 р. Відділення організувало Всеукраїнський круглий стіл «Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання». У процесі роботи круглого столу було визначено пріоритетні завдання професійної підготовки психологів в Україні в контексті сучасних викликів, ідентифіковано проблеми поліпшення якості підготовки психологів у закладах вищої освіти та окреслено шляхи їх розв'язання ([tps: lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900)).

У листопаді 2024 р. були проведені загальні збори НАПН України на тему: «Захист і підтримка ментального здоров'я українців в умовах воєнного стану: виклики і відповіді». Ученими Відділення була підготовлена науково-аналітична доповідь на цю тему. Публікація цієї доповіді стала помітною подією у науковому середовищі (<https://doi.org/10.32405/978-617-7118-51-9-2024-188>).

Щодо оновлення наукової тематики, то у 2025 р. Відділення координувало виконання наукових досліджень за 12 пріоритетними напрямками у галузі психології та спеціальної педагогіки. Ученими наукових установ, віднесених до Відділення, виконувалось 39 наукових досліджень, з яких 1 дослідження за договірною тематикою МОН України (Інститут соціальної та політичної психології НАПН України) та 38 досліджень за галузевою тематикою НАПН України – 16 фундаментальних і 22 прикладні. Завершено 22 наукові дослідження (7 фундаментальних і 15 прикладних) та розпочато 11 наукових досліджень (5 фундаментальних і 6 прикладних). На замовлення НФДУ Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи виконувалась 1 прикладне наукове дослідження.

За результатами завершених у 2025 році наукових досліджень щодо *психологічного супроводу освіти* розроблено практичні рекомендації та методики для підтримки педагогічних працівників, які працюють в умовах воєнних загроз

і підвищеного психологічного навантаження; запропоновано алгоритми дій, інструменти, приклади методичних кейсів психологічної і соціально-педагогічної реабілітації учасників освітнього процесу в часи війни. Створено концепцію розвитку життєвої компетентності особистості в обставинах повномасштабної війни; моделі психотерапевтичних технологій надання психологічної допомоги внутрішньо-переміщеним особам (ВПО); комплекси методик психодіагностики ВПО та їхніх дітей; технологію формування мілітарної ідентичності учнів. Визначено теоретико-методологічні та методичні засади прогнозування різних аспектів соціальної ситуації в Україні; запропоновано технологію та методику прогнозування тенденцій суспільно-політичного розвитку на середньострокову перспективу. Розроблено соціально-психологічну концепцію згуртованості суспільства та пояснювальні моделі динаміки громадської думки в умовах повномасштабного російського вторгнення. Створено концепцію цифрової медіаосвіти, використану при розробленні МОН України Концепції цифрової гігієни дітей дошкільного віку; запропоновано комплекс методик для дослідження ризиків цифровізації в умовах війни.

У сфері освіти дітей з особливим освітніми потребами: визначено концепти і стратегії розбудови інклюзивної освіти у часи війни та повоєнний період. Розроблено технологію реалізації змісту освіти дітей з порушеннями слуху з урахуванням викликів війни. Обґрунтовано та розроблено зміст навчання учнів з порушеннями інтелектуального розвитку з урахуванням Концепції НУШ. Розроблено технологію психолого-педагогічної оцінки (діагностики) інтелектуального розвитку дітей з особливими освітніми потребами як універсальної для різних форм їхньої освіти.

Загалом вченими Відділення за результатами досліджень опубліковано 1,4 тис. наукових праць, з яких 1,2 тис. підготовлено вченими установ, віднесених до Відділення, та 225 праць членів Відділення. Наукової продукції – 52 одиниці, з них – 12 монографій, 1 концепція, 2 препринти, 1 аналітична записка, 9 збірників наукових праць, а також 27 збірників за матеріалами конференцій. Виробничо-практичної продукції – 26 одиниць: 13 практичних посібників, 6 методичних посібників, 6 методичних рекомендацій та 1 практичний poradnik. Навчальної продукції – 23 одиниці: 5 підручників, 4 навчальні програми, 9 навчальних посібників та 5 навчально-методичних посібників. Довідкової продукції 6 одиниць – 3 довідники та 3 інформаційні бюлетені. Надруковано майже 900 статей, зокрема у вітчизняних наукових періодичних виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України категорії «А» – 12; внесених до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» – 400; індексуються в інших наукометричних базах даних – 122; індексуються у Scopus і Web of Science Core Collection – 69.

Помітним досягненням установ Відділення у 2025 році стало успішне проходження державної атестації – Інститут соціальної і політичної психології (категорія А), Інститут спеціальної педагогіки і психології ім. М.Д. Ярмаченка і Український НМЦ практичної психології і соціальної роботи (категорія Б). Занепокоєність викликають результати атестації Інституту психології імені Г.С. Костюка (категорія В). Сподіваємось, що нове керівництво інституту за підтримки бюро і членів Відділення відновить лідерські позиції Інституту в українській психології.

Учені трьох установ, віднесених до Відділення, – Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України стали переможцями конкурсів грантової підтримки наукових досліджень, оголошених Національним фондом досліджень України.

Осучаснення методології наукових досліджень в установах відповідно до кращих світових стандартів відбувається шляхом розширення міжнародного співробітництва. Здійснено поступовий перехід від таких форм як участь у міжнародних конференціях і семінарах до проведення спільних досліджень. Українським НМЦ практичної психології і соціальної роботи разом з Харківським національним університетом внутрішніх справ і Англія Раскін Університет (Великобританія) розпочато реалізацію Українсько-британського проєкту «Dity Online: досвід, знання та поведінка українських дітей та їхніх батьків щодо ризикованої поведінки в Інтернеті під час війни в Україні». Проєкт реалізується у межах Українського лонгітюдного дослідження (ULS) і базується на застосуванні валідованих скринінгових методик ULS, що дозволяють оцінити стан психічного здоров'я дітей (зокрема рівень ПТСР, депресивних та тривожних симптомів), а також виявити прояви булінгу, суїцидальної та залежної поведінки. Інститутом спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка разом із швейцарськими вченими впроваджується проєкт «RISE: Резілієнтність через імерсивне сенсорне середовище».

Водночас існують певні недоліки та невикористані резерви. Зокрема, недостатньо активною є участь членів академії у роботі Відділення і його установ.

Тематика з перспективного планування наукових досліджень у Відділенні відображає бачення науковими колективами установ стратегій їхнього подальшого розвитку, розуміння сучасних тенденцій розвитку світової і вітчизняної психології, розуміння актуальних запитів соціальної і педагогічної практики. Нажаль, у багатьох випадках, запропонована тематика ґрунтується або на попередніх дослідженнях науковців, які продовжуються вже багато років і не потребують серйозних зусиль, або на основі сучасної політичної кон'юнктури.

Такий підхід до перспективного планування об'єктивно веде до деградації наукової актуальності досліджень, відставання від світових тенденцій та зниження професіоналізму вчених.

У нас відсутні експериментальні дослідження індивідуально-психологічних особливостей розвитку особистості в онтогенезі. Немає і не планується дослідження особливостей розвитку молоді в періоди дошкільця, підліткового віку, юності, зрілого віку.

Потребує суттєвого оновлення і активізації дослідження в галузі вікової і педагогічної психології, результатів яких так потребують наші колеги-педагоги у зв'язку з реалізацією реформи НУШ.

Немає і не плануються дослідження розвитку інтелектуальної сфери особистості, когнітивних процесів, емоційного розвитку.

Не має і не планується експериментальних досліджень впливу ІКТ та ІІІ на розвиток особистості дітей різного віку. Окрему увагу необхідно приділити проблемі впливу ІКТ в цілому і технологій ІІІ, зокрема, на індивідуальний розвиток сучасних молодих людей.

Недостатньою є кількість досліджень впливу найближчого соціального оточення на особистість та групових процесів у молодіжному середовищі, процесів соціалізації молоді і найбільш важливих факторів, що впливають на цей процес.

Відсутні дослідження з історії психології: як вітчизняної, так і зарубіжної, а також компаративні дослідження у різних галузях психологічної науки..

Наразі майже немає досліджень з педагогічної психології, тобто психології освітнього процесу в умовах цифрової економіки і цифрового суспільства, психології виховання в епоху впливу ІКТ та ІІІ на особистість, що розвивається. Нині педагогіці потрібна нова дидактика – дидактика інформаційного суспільства. Для її створення необхідна психологічна теорія цифрової освіти, яка потребує глибоких експериментальних психологічних досліджень освітнього процесу.

Постає питання хто і як буде здійснювати науково-психологічне забезпечення, чи супровід, таких процесів, як:

- забезпечення профільної освіти у старшій школі;
- психологічний супровід і оцінку ефективності впровадження НУШ;
- розроблення основ цифрової дидактики;
- розроблення нового покоління підручників і посібників для ЗО різного рівня і типу.
- психологічне забезпечення підготовки педагогів у ЗВО та ін.

Гостро стоїть проблема змісту, форм і методів професійної підготовки психологів у ЗВО. Готується недостатньо підручників і навчально-методичних посібників які відповідали б сучасним вимогам до професії.

Значна проблема сьогодні полягає у низькій якості і недостатній кількості експериментів у сучасній українській психології. У цьому питанні ми помітно відстаємо від зарубіжних колег. І це пов'язано у першу чергу з низьким рівнем методологічної підготовки фахівців – студентів, викладачів, вчених.

Ураховуючи зазначене, перед Відділенням **постає низка завдань**, які потребують невідкладного вирішення, а саме:

1. Необхідно забезпечити підвищення якості фундаментальних і прикладних наукових досліджень вчених Відділення, зосередження їх на вирішенні сучасних проблем освіти і психологічної науки.

2. Забезпечити суттєве підвищення ефективності впровадження результатів наукових досліджень в освітянську практику, забезпечити психологічний супровід реформування вітчизняної освіти і психологічної служби як її невід'ємної складової.

3. Спрямувати зусилля наукових колективів Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України і його членів на суттєве осучаснення тематики наукових досліджень. Зокрема на:

– вдосконалення психологічного супроводу процесів адаптації суспільства до умов і наслідків повномасштабного воєнного вторгнення з боку росії;

– розроблення науково-методичного інструментарію і практичних рекомендацій психолого-педагогічної оцінки та підтримки осіб, які зазнали травмування унаслідок війни, програм психосоціальної реабілітації й освітнього супроводу ветеранів війни;

– науково-методичного забезпечення діяльності працівників психологічної служби системи освіти в контексті сучасних викликів;

– психолого-педагогічного супроводу освіти дітей з особливими освітніми потребами, інших проблем психологічної підтримки освітньої діяльності та українців в умовах війни;

– організувати масові експериментальні дослідження рівнів індивідуально-психологічного і соціального розвитку учнівської і студентської молоді, напрацювання нових норм психічного розвитку особистості сучасної молоді людини яка живе і навчається в епоху бурхливого розвитку ІКТ та ШІ;

– здійснити дослідження особливостей інтелектуального, когнітивного, емоційного, особистісного розвитку молоді для психологічного забезпечення розробки сучасної дидактики – дидактики розвитку особистості в умовах цифровізації усіх сфер життя суспільства та всіх сфер економічної діяльності;

- відновити дослідження у сфері історії вітчизняної і зарубіжної психології на нових методологічних і теоретичних засадах, значно розширити тематику компаративних досліджень;

- відновити і значно розширити дослідження в галузі вікової і педагогічної психології, психології творчості, психології освітнього процесу.

Для цього суттєво переглянути тематику досліджень окремих наукових підрозділів і установ в цілому.

4. Забезпечити суттєве підвищення теоретико-методологічної культури дослідників і доведення її до рівня передових країн. Активізувати впровадження сучасних цифрових технологій у дослідницьку діяльність вчених Відділення. Тут необхідно застосувати різноманітні форми підвищення кваліфікації для науковців, їхньої атестації і матеріального стимулювання. Доцільно, на наш погляд, запровадити й таку форму підвищення методологічної культури дослідників як академічні лекції в установах і у Відділенні в цілому.

5. Сприяти активному омолодженню кадрового складу, поповненню наукових установ молоддю, створенню для неї умов для професійного та кар'єрного зростання за рахунок нових та вдосконалення наявних форм підтримки молодих вчених.

6. Запровадити практику створення наукових консорціумів з провідними університетами і профільними кафедрами. Активізація такої діяльності зможе забезпечити:

- осучаснення тематики наукових досліджень;
- розширення експериментальної дослідницької бази наукових установ Відділення;
- залучення наукової молоді – магістрів, аспірантів, докторантів, до реально актуальних проблем психологічної науки і потім – до роботи в наших установах;
- упровадження результатів досліджень в освітянську практику, зокрема – у практику підготовки майбутніх психологів у ЗВО;
- підготовку нового покоління підручників і посібників для закладів вищої освіти.

Заклади вищої освіти і наукові установи мають провадити скоординовану політику в галузі як наукових досліджень у психології, так і в галузі підготовки кадрів. Спільний інтерес тут є очевидним. А «академічна автономія» не має виступати в ролі прикриття і заважати справжній професійній кооперації.

7. Необхідно налагодити дієве співробітництво між установами Відділення, запровадити створення міжінститутських проблемних груп куди входили б підрозділи, що досліджують подібну або близьку за змістом проблематику. Ефект синергії – потужний двигун розвитку науки, одна з умов системного

міждисциплінарного підходу до вивчення актуальних проблем освіти і суспільства.

8. Налагодити реальне міжнародне співробітництво через реалізацію спільних довгострокових міжнародних дослідницьких проєктів із залученням психологів провідних світових університетів. В умовах війни, повоєнного відновлення, євроінтеграції України необхідно активізувати участь вчених Відділення у національних і міжнародних проєктах та грантах; започаткувати нові актуальні міждисциплінарні дослідження; залучати молодих вчених до міжнародних програм академічної мобільності; збільшити представлення результатів наукових досліджень у наукометричних базах даних Scopus, Web of Science.

9. У часи воєнної скрути доцільно розвивати практику залучення позабюджетних джерел до фінансування наукових досліджень. Розширити в установах, віднесених до Відділення, участь у національних і міжнародних проєктах, грантах, конкурсах. Так зараз живе увесь науковий світ, найпрестижніші університети.

10. Систематично висвітлювати діяльність Відділення та наукових установ та членів, на сайті НАПН України, сайтах наукових установ, соціальних мережах та інших засобах масової інформації.

Теперішній час складний не тільки для психологічної науки в Україні, він складний для всього суспільства. Відділення і віднесені до нього установи за визначенням мають стати осердям розвитку психологічної науки в Україні, зайняти в ній лідерські позиції. Але між «мають стати» і «реально стали» довгий і складний шлях, який нам слід разом подолати. Варто любити психологію в собі, а не себе в психології – лише за такої умови цей непростий шлях буде нам під силу.